

Николай Аретов, проф. д. н.

Институт за литература – Българска академия на науките

ПРЕВОДИТЕ НА „СТРАХОВИТИ“ ТВОРБИ ОТ СРЕДАТА НА XIX ВЕК

Резюме. Статията разглежда един цикъл преводни „страховити“ творби, групирани около „Магнетизм и душеборци“ (1856) от Едгар По, появили се в периодични издания след края на Кримската война (1853–1856), дело на книжовници като Тодор Шишков, Ст. С. Бобчев, Константин Фотинов, Христо Ваклидов, Никола Михайловски, Димитър Блъсков, Пандели Кисимов и др. Тези текстове съответстват на един постоянен интерес на човека към страшното и свръхестественото, който има своите по-стари книжовни и фолклорни (устни) прояви, но в средата на XIX в. получава нови форми на изява в книжнината. В тази посока са потърсени сходствата на тези изяви с жанра на готическия роман. Маркирани са някои трансформации на българска почва, на първо място изместването на антикатолическите настроения от антигръцки, както и връзките на „страховитите“ творби с оригиналната белетристика.

Ключови думи: преводи, „страховити“ творби, готически роман, българска белетристика

Сравнителното литературознание отдавна си задава въпроси кои явления са необходими за развитието на една литература и доколко. Проблемът е стар, до голяма степен демодирани, всички негови елементи са проблематизирани – национална литература, развитие, необходимост... И все пак, забелязва се някаква повторителност и широко разпространение на различни значими явления, което провокира към търсене на обяснение. Най-ясно изглежда свързването на тези явления с някакви външни въздействия, литературни, културни, социални. Литературните и културните въздействия най-често се осъществяват чрез преводи, които стават съществена част от възприемащата култура. И това е известно отдавна, в български контекст то е осмислено и формулирано още от Стефан Минчев в началото на миналия век.¹

¹ МИНЧЕВ, СТ. *Из историята на българския роман. Опит за литературно-исторически наблюдения върху развитието на романа през XIX в. до Освободителната война – 1877 г.* София: б. м., 1908; МИНЧЕВ, СТ. *Из историята на българския роман. Побългаряване на чужди произведения.* – В: СБНУ, т. 26, 1912.

Подобен кръг от въпроси може да бъде очертан и около готическия роман, нещо анализиран от Огнян Ковачев. Например: Съществуват ли аналогични явления в българската литература и ако съществуват – кога? Имат ли те връзка с „готическия канон“, имат ли някакви общи причини (литературни и нелитературни) за възникването си? Може ли да се предположи, че „готическото“ в най-широкия смисъл на това понятие е елемент от някакво по-глобално развитие (на голямата общност на европейската култура) и в българската култура в частност, доколко този елемент е задължителен и доколко въздейства върху по-късни текстове и явления? Доколко местните варианти на готическия роман предполагат наличието на предходни явления и доколко преводите могат да компенсират тяхното отсъствие. И така нататък, въпросите могат да бъдат продължени.

Част от особеностите, характерни за готическия роман, които Ковачев обобщава са: насочването към свръхестественото и страшното (което при Ковачев има отношение към възвишеното), към тайнственото, към ситуирането на събитията в някаква различна от обичайната за епохата екзотична среда (недатирано точно минало с неговите замъци и подземия, Италия, Ориента), към представяне на злото и, по правило, към обвързването му с католическото духовенство и т. н.

В различни комбинации част от тези особености могат да се открият първо в превеждани на български текстове, а след това – и в оригинални. Вероятно поне на два пъти – първо в средата на XIX в. и следващите десетилетия, след това при т. нар. „диабелизъм“ от 20-те години, който има отношение по-скоро към по-нови рефлексии на „готическото“. Възможно е да се потърсят и по-късни текстове и явления, имащи някакво отношение към „готическото“, например в криминалните романи и фентъзи. Тук ще маркирам най-ранното явление в следсредновековната книжнина, при което може да се търсят някакви връзки и аналогии с готическия роман.

Първата творба от този тип, появила се на български, като че ли има и сравнително по-ясна връзка с жанра – това е „Остров Борнголъм“ (1854) от Николай Карамзин, превод Тодор Шишков. Връзката на източника с „готическото“ е коментирана в руски контекст². Българският ѝ вариант остава недовършен и така спестява на читателите разкриването на „готическата“ тайна, а и текстът все още стои изолиран, особено на фона на това, което се случва две-три години по-късно. Карамзин е

² Вж. напр.: ВАЦУРО, В. Э. Литературно-философская проблематика повести Карамзина „Остров Борнголъм“. – В: XVIII век. Сб. 8: *Державин и Карамзин в литературном движении XVIII – начала XIX века*. Ленинград: Изд. Академии наук, 1969, с. 8–51; SIMPSON, M. *The Russian Gothic Novel and its British Antecedents*. Columbus, Ohio: Slavica, 1986; МАНОЛАКЕВ, ХР. *Между образа и четенето. Руската преводна белетристика през Българското възрождение*. София: Кралица Маб, 1996.

автор със значителен принос към представянето на европейската литература на Просвещението, а и на Сантиментализма (Л. Стърн) пред руската публика,³ а чрез нея и достига до българските читатели.

Тогава, след края на Кримската война (1853–1856) в преводната книжнина, преди всичко в периодичния печат се появява един цикъл „страховити“ творби, групирани около „Магнетизм и душеборци“ (1856) от Едгар По, превод отново Т. Шишков. Към този цикъл могат да се отнесат още „Опасност на въображението“ (1856), като преводач от френски е посочен непознатия Г. К. Пшиловский; „Светлоє Въскрєсение или Великден“ (1859) – руска преработка на „коледна песен“ от Дикенс,⁴ петнадесетина години по-късно творбата излиза в нов превод под заглавие „Нощ срещу Рождество“ (1870); „Нещо за привиденията. От В. А. Жуковскаго“ (1858), превод Иван Манафов; „Привидения“ (1860), превод В. Друмев и др., отпечатани се по страниците на представителното за периода ново списание „Български книжици“ през 1859 и 1860 г. Към тях може да се прибави „Глад на кораб. Морский разказ Дикенса“ (1860), който не е от Дикенс, не е и напълно „готически“, но представя екстремна ситуация, която може да бъде определена като „страховита“.

На българска почва разказите на Едгар По изпреварват поезията му и проникват в периодичния печат още в средата на XIX в. чрез „Магнетизм и душеборци“ (1856). Това е и първият текст на Е. По на български език, заглавието е променено, текстът отпраща към разказа „Истината в случая с господин Валдемар“ („The Facts in the Case of M. Valdemar“). Той принадлежи към характерния за По жанр „фикционална ученост“. Преводачът Т. Н. Шишков посочва не само автора – „Хедгар Пое“, но и източника – „Из 637 брой на дневника „Босфор Телеграф“ – цариградско гръцкоезично периодично издание, където заглавието е сменено.⁵ Вероятно българският превод следва своя източник както по отношение на заглавието, така и на съкращенията в текста.

³ СТАРЧЕВСКИЙ, А. В. *Николай Михайлович Карамзин: жизнь и деятельность*. Москва: Кучково Поле Связь эпох, 2016 [1-во изд. СПб, 1849]; ОСЕТРОВ, Е. И. *Три жизни Карамзина. Роман-исследование*. Москва: Московский рабочий, 1989; САПЧЕНКО, Л. А. *Н. М. Карамзин в русском общественном и литературном сознании середине и второй половине XIX века*. Ульяновск: УлГПУ, 2013.

⁴ За него вж.: ТРЕНДАФИЛОВ, В. Дебютът Дикенс: начална рецепция на английския автор и на творчеството му в България. – *LiterNet*, № 7 (80), 02.07.2006: <https://litenet.bg/publish8/vtrendafilov/debiuty.htm>; ТРЕНДАФИЛОВ, В. *Употребите на британския ментор: Рецепцията на Чарлс Дикенс в България*. София: Колибри, 2015.

⁵ Вж.: АРЕТОВ, Н. Първите два български превода на По и техният контекст. – В: *Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“*. Научни трудове. Том 57, кн. 1, Сб. Б. Пловдив, 2019, с. 173–188.

По това време познатият Тодор Шишков (1833–1896) е в началото на своя път като книжовник, той е учител в Стара Загора (1856–1861) и още не е публикувал отделна книга. По-късно ще учи в Париж и Прага и ще публикува граматика, история, „Елементарна словесност в два курса“ (1873), преводни и побългарени творби, както и свои литературни опити.

„Магнетизм и душеборци“ е, струва ми се, първият, а и най-представителният от групата „страховити“ преводни текстове, отнасящи се към страха и ужаса и появили се на български в средата на XIX в. Техните сюжети са свързани както с опити да се надникне отвъд достъпното за сетивата, така и със зловещи фигури на злодеи и плашещи организации като Инквизицията. От една страна, тези текстове съответстват на един постоянен интерес на човека към страшното, който, разбира се, има своите по-стари книжовни и фолклорни (устни) прояви, но в средата на XIX в. получава нови форми на изява в книжнината.

От друга страна, представяните явления и събития в чуждите текстове могат да бъдат напълно неутрални в политически план, както е при Е. По, а могат и да са ангажирани с някакви политически (в най-общия смисъл на думата) идеи, най-често демонизиране на Инквизицията от нейните жертви и противници. На българска почва тези идеи могат да бъдат запазени, а могат да бъдат и трансформирани в някаква посока. Така противоинквизиторските преводни текстове, появили се в разгара на църковната разпра на българите с Вселенската патриаршия, получават не само антикатолически (антиуниатски), но и антипатриархистки, дори антигръцки асоциации. Същевременно те предлагат и изразни средства, с които антигръцките и антивизантийските внушения са въвеждани в оригиналната българска литература от епохата, а и по-късно.

Скоро след „Магнетизм и душеборците“ в „Цариградски вестник“ се появява друга преводна творба, която по противоположен начин подхожда към тайнственото и свръхестественото. Това е „Опасност на въображението“ (1856). Авторът на оригинала не е известен, като преводач от френски е посочен Г. К. Пшиловский.

Вторият български превод на разказ на Е. А. По е публикуван двадесетина години по-късно – „Седянка с една мумия“ (1874). Той е представен като „Приказчица от Ив. Ев. Гешова“, а бележка под линия пояснява „Прочетена, наместо сказка, в Пловдивското читалище, на 26 октомври, 1874“. Друга бележка (с. 674) разкрива източника: „В описанието както на мумията, тъй и на съживяването ѝ, съчинителът ся е служил с подробности, зети из една повест в Tales of Mystery and Imagination на американски писател Edgard (sic.) Allan Poe.“⁶ Има се предвид „Раз-

⁶ Цитираното в текста заглавие на сборник не е на автора. То се появява

говор с мумия“ (*Some Words with a Mummy*, 1845) – един от популярните разкази на По. И този текст следва жанровия модел на „фикционалната ученост“, като масирано въвежда в него пародийни елементи.⁷

Една друга сходна група преводни творби е свързана с Испания (и Португалия) и Инквизицията. Интересът на преводната литература към този регион започва с една френска преработка на новела от Сервантес, превод на Хр. Ваклидов – „Внукът на господин Санча“ (1859), но вниманието бързо се насочва към „страховитите“ дела на Инквизицията.

Едва ли може да има съмнение, че интересът към Инквизицията, който определя присъствието на испанските сюжети, е свързан с актуалния по това време у нас църковен въпрос, че българинът от епохата свързва злодеянията на католическите фанатици с действията на православната Цариградска патриаршия. Актуалното преосмисляне на чуждите творби продължава, допълнено от интереса към сензационния сюжет, често съдържащ „страховити“ моменти.

Антиинквизиционни и антикатолически настроения се откриват още в един фрагмент в списанието на К. Фотинов – „Благороден и священоизтезател“ (1846). Но същинският цикъл страховити антиинквизиционни творби започва с откъс от „Тайностити на Священното Испитание и на различни други тайни дружества в Испания с исторически забележавания. Списано на французски от М. В. Фереала. Превод от гръцки“ (1860). Преводачът не е установен, а преводът остава недовършен. М. Стоянов предполага⁸, че преводачът е Никола Михайловски, който петнадесет години по-късно превежда романа. Но в двата текста (от 1860 и от 1875 г.) има съществени различия. В една критическа рецензия за И. П. Липранди от 1869 г. Л. Каравелов подхвърля нещо за превод на Ил. Блъсков, който, според бележките към съчиненията му, останал непубликуван.⁹

Това е приключенски роман с ясно прокарана тенденция срещу Инквизицията, по същество – и против католицизма – и в това вероят-

за първи път в илюстрирано издание публикувано от Vizetelly & Clarke (London) през 1852 г. Книгата има много издания, а заглавието и подборът (или част от включените текстове) са използвани многократно в ранните британски сборници с творби на Е. По, както и в американски издания. Точното заглавие е „Tales of mystery, imagination, & humour; and poems. By Edgar Allan Poe. Illustrated with twenty-six engravings on wood“.

⁷ Вж. българския текст в: АРЕТОВ, Н. Една мумия коментира Българското възраждане. Непозната адаптация на Едгар По от 1874 г. – *Литературна мисъл*, 2009, № 2, с. 65–76. [Приложение: Седянка с една мумия. Приказчица от Ив. Е. Гешов].

⁸ СТОЯНОВ, М. *Българска възрожденска книжнина. Аналитичен репертоар*. Т. 1. София: НБКМ, 1957, 247.

⁹ КАРАВЕЛОВ, Л. *Събрани съчинения*. Т. 6. София: Български писател, 1985, с. 136; 518.

но се крие основната причина той да бъде преведен у нас през 1860 г., когато униатите имат своите успехи. Може би сходни причини са довели и до гръцкия превод. В един по-общ план романът може да се възприеме и като критика на институционализираната църква и така да попадне в контекста на борбата срещу Вселенската патриаршия.

Петнадесет години по-късно Н. Михайловски превежда първата част на същия роман под заглавие „Тайните на Инквизицията. От В. Д. Фереаля. Със забележки от М. де Куендиаса“ (I ч. 1875, II ч. 1877). Неслучайно тук още на заглавната страница са посочени бележките – те не само заемат значителна част от обема, но и са органическа част от романа и неговите внушения. Името на автора (Victor de Féréal) е псевдоним на Mme de Suberwick, а книгата, преведена на гръцки през 1849 г., е преиздавана и в края на XX в. на френски, испански, английски.

„Противокатолическата“ тема продължава в два текста на Д. Е. Я. (Бисеров) – историко-публицистичната статия „Испанска инквизиция“ и илюстриращия я разказ „Auto-da-fe в Лисабон“.

Сюжетите с интиинквизиционни и антикатолически настроения продължават с „Беатриче Ченчи, или невинно заклана мома. Истинска италианска повест“ (1867) от Франческо Доменико Гвераци, превод Д. Блъсков; „Варвара Убрихт, калугерица в Краков. Истинска повест, написана по полски от И. К. Превел от румънски П. Кисимов“ (1873) от Ладислав Кулчински.

През 70-те години на XIX в. излизат още няколко творби, които имат отношение към „готическото“. В списание „Читалище“ през 1875 г. се печата неподписан превод на романа „Павлина“ от Александър Дюма-баща. Известно е, че преводът е дело на Ст. Бобчев. Романът остава недовършен.¹⁰ „Павлина“ е адаптация на „Граф Орас. Павлина“ (Le compte Horace. Pauline VII). Романът е публикуван през 1837 г., а по-късно е драматизиран и поставен на сцената на Théâtre Historique подобно на много други белетристични произведения на плодовития автор. Според някои изследователи сюжетът отвежда към „Монахът“ на Матю Грегори Луис – една класическа за готически роман творба.¹¹

„Граф Орас“ е един от ранните романи на Дюма, останали в сянката на знаменитите му по-късни произведения. Тук, както и в другите му произведения от онова време, увлекателният сюжет не доминира така категорично над типичните за високия романтизъм идеи и мотиви. Героят, дал името на романа, е подчертано байроничен тип и това

¹⁰ Вж.: АРЕТОВ, Н. Младият литератор С. С. Бобчев. Прозаични опити. – *Дзяло*, IX, 2021, № 19: http://www.abcdar.com/magazine/XIX/Dzl_2021_br19_05_Nikolai_Aretov_S_S_Bobchev.pdf.

¹¹ Вж.: МИНКОВА, Л. Този толкова желан, толкова опасен роман. Популярните романи в преводната литература на Българското възрождане. – *Литературна мисъл*, XXXIII, 1991, № 10, с. 60–95.

открито е заявено чрез множество препратки в текста; той е противоречив, драматичен, загадъчен, обгърнат от плаща на мировата скръб. Типично романтична е и повествователната структура, която смело се отказва от хронологическата последователност и свободно се връща към различни епизоди от миналото, които постепенно хвърлят светлина върху необикновената, дори демонична любов на Орас и невинната Полин. Частичното публикуване на романа на български език, останало недовършено по нелитературни причини, лишава читателя от окончателното разгадаване на загадката, а и сякаш насочва към едно по-сентиментално възприемане на творбата, което не е чуждо на духа на Българското възрождане. Но причината едва ли е у Бобчев, едва ли може да се твърди, че той съзнателно адаптира романа. Напротив, българският преводач доста точно и без сериозни съкращения превежда творбата на Дюма и съумява да потопи читателите в автентичната ѝ атмосфера.

Изследователите отдавна са забелязали присъствието на „страховити“ („сензационни“) елементи в първите оригинални повести, на първо място в „Нещастна фамилия“ (1860) на Васил Друмев, но и на творби на Л. Каравелов, В. Попович, Ил. Блъсков, ако останем в рамките на десетилетията преди Освобождението. Те се появяват практически по същото време, по-точно само няколко години по-късно от споменатите преводи, като кръгът от възможните образци и източници на въздействие разбира се е по-широк и включва „Скитникът евреин“ Й. Сю и други популярни романи от това време. При Друмев връзката като че ли е най-ясна. От 13 книжка на „Български книжици“ започва да се печата „Нещастна фамилия“, а в книжка 21 от същата 1860 г. е поместен негов превод, направен несъмнено от руски. Заглавието – „Привидения“ – и темата обединяват двете повествования. Разказът е с руски сюжет и е сроден със широко разпространени мотиви в сензационната литература и фолклора – невярна жена убива мъжа си.

Както е известно, след учредяването на Княжество България много неща се променят, включително и в литературата, някои бързо, други по-бавно. Някои от особеностите на възрожденското писане се запазват, включително и готическите елементи в него, те могат да бъдат видени у Ив. Вазов, Ц. Гинчев и мнозина други, които пишат за близкото минало, а в някаква степен – и за съвремението си.

ПЪРВИЧНА ЛИТЕРАТУРА (в хронологичен ред)

Благороден и священоизтезател. – *Любословие*, 1846, № 16.

КАРАМЗИН, Н. Остров Борнгольм. Прев. Т. Н. Шишков. – *Цариградски вестник*, IV, 1854, № 154–157 (2-23 ян.), 7994.

ПО, Е. Магнетизм и душеборци. Прев. Т. Шишков. – *Цариградски вестник*, V, 1856, № 275–277 (5-19 май.), 7997.

Опасност на въображението. Прев. Г. К. Пшиловский – *Цариградски вестник*, VII, 1856, № 307-308, 15 и 22 дек.

[ДИКЕНС, Ч]. Повесть Светлоє Въскресение или Великден. Прев. Р. Филиппова. – *Български книжици*, II, 1859, № 5, с. 166–173, № 12, с. 383–386, № 19, с. 624–629, № 20, с. 658–663, № 21, с. 693–697; III, 1860, № 1, с. 33–40.

[ВИАРДО, Л.] Внукът на г-на Санча. Прев. Хр. Д. Ваклидов. – *Български книжици*, II, 1859, № 9, с. 947.

Нещо за привиденията. От В. А. Жуковскаго. Прев. Иван Манафов. – *Български книжици*, II, 1859, №14, 15 и 23, 5058.

Привидения. Прев. В. Д. (Друмев). – *Български книжици*, III, 1860, № 21.

Тайностити на Священното Испитание и на различни други тайни дружества в Испания с исторически забележвания. Списание на французски от М. В. Фереала. Превод от гръцки. – *Български книжици*, III, 1860, № 4.

Глад на кораб. Морский разказ Дикенса. – *Български книжици*, III, 1860, № 6 и 7.

Д. Е. Я. [БИСЕРОВ]. Испанска инквизиция. Auto-da-fe в Лисабон. – *Български книжици*, III, 1860, № 24.

Беатриче Ченчи (Италианска повест). Сочинена от Гвераци. Превод от Д. Блъсков. Русчук, 1867.

ДИКЕНС, Ч. Нощ срещу Рождество. – *Пътник*, 1870, № 2, 3, 7.

Варвара Убрихт, калугерица в Краков. Истинска повест, написана по полски от И. К. Превел от румънски П. Кисимов. Цариград, 1873.

Седянка с една мумия. Приказчица от Ив. Ев. Гешова. – *Читалище*, IV, 1874, № 23 (30 ноември), с. 671–691.

ДЮМА, А. Павлина. Повесть от Ал. Дюма. (Прев. С. С. Бобчев и Б. Г.). – *Читалище*, V, 1875, № 3–12 (15 февр. – 30 юни), 501.

Тайните на Инквизицията. От В. Д. Фереала. Със забележки от М. де Куендиаса. Превод Н. Михайловскаго. Цариград. I ч. 1875, II ч. 1877, 5283.

ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА

АРЕТОВ, Н. Една мумия коментира Българското възраждане. Непозната адаптация на Едгар По от 1874 г. – *Литературна мисъл*, 2009, № 2, с. 65–76. [Приложение: Седянка с една мумия. Приказчица от Ив. Е. Гешов].

АРЕТОВ, Н. Младият литератор С. С. Бобчев. Прозаични опити. – *Дзяло*, IX, 2021, № 19: http://www.abcdar.com/magazine/XIX/Dzl_2021_br19_05_Nikolai_Aretov_S_S_Bobchev.pdf [прегл. 08.08.2022].

АРЕТОВ, Н. Първите два български превода на По и техният контекст. – В: *Пловдивски университет „Паусий Хилендарски“*. Научни трудове. Том 57, кн. 1, Сб. Б. Пловдив, 2019, с. 173–188.

ВАЦУРО, В. Э. Литературно-философская проблематика повести Карамзина „Остров Борнгольм“. – В: *XVIII век*. Сб. 8: *Державин и Карамзин в литературном движении XVIII – начала XIX века*. Ленинград: Изд. Академии наук, 1969, с. 8–51.

- КАРАВЕЛОВ, Л. *Събрани съчинения*. Т. 6. София: Български писател, 1985.
- КОВАЧЕВ, О. *Готическият роман: Генеалогия, жанр, естетика*. София: Еднорог, 2004.
- КОВАЧЕВ, О. „Научи ме да се смее, спаси душата ми“: роли на готическия смях. – *Литературна мисъл*, XLVII, 2004, № 1, с. 77–87.
- КОВАЧЕВ, О. *Готическият роман (1760–1820): Жанр, име, канон*. – *Литературна мисъл*, XLII, 1999, № 1, с. 143–170.
- МАНОЛАКЕВ, ХР. *Между образа и четенето. Руската преводна белетристика през Българското възраждане*. София: Кралица Маб, 1996.
- МИНКОВА, Л. Този толкова желан, толкова опасен роман. Популярните романи в преводната литература на Българското възраждане. – *Литературна мисъл*, XXXIII, 1991, № 10, с. 60–95.
- МИНЧЕВ, СТ. *Из историята на българския роман. Опит за литературно-исторически наблюдения върху развитието на романа през XIX в. до Освободителната война – 1877 г.* София: б. м., 1908.
- МИНЧЕВ, СТ. *Из историята на българския роман. Побългаряване на чужди произведения*. – В: *СБНУ*, т. 26, 1912.
- ОСЕТРОВ, Е. И. *Три жизни Карамзина. Роман-исследованиe*. Москва: Московский рабочий, 1989.
- САПЧЕНКО, Л. А. Н. М. *Карамзин в русском общественном и литературном сознании середине и второй половине XIX века*. Ульяновск: УлГПУ, 2013.
- СТАРЧЕВСКИЙ, А. В. *Николай Михайлович Карамзин: жизнь и деятельность*. Москва: Кучково Поле Связь эпох, 2016 [1-во изд. СПб, 1849].
- СТОЯНОВ, М. *Българска възрожденска книжнина. Аналитичен репертоар*. Т. 1. София: НБКМ, 1957.
- ТРЕНДАФИЛОВ, В. *Употребите на британския ментор: Рецепцията на Чарлс Дикенс в България*. София: Колибри, 2015.
- ТРЕНДАФИЛОВ, В. Дебютът Дикенс: начална рецепция на английския автор и на творчеството му в България. – *LiterNet*, № 7 (80), 02.07.2006: <https://liternet.bg/publish8/vtrendafilov/debiutyt.htm> [пгелр. 06.08.2022].

PRIMARY SOURCES (in a chronological order)

- Blagoroden i svyashtenoiztezatel. In: *Lyuboslovie*, 1846, Iss. 16.
- KARAMZIN, N. Ostrov Borngolym. Prev. T. N. Shishkov. In: *Tsarigradski vestnik*, IV, 1854, Iss. 154–157 (2-23 Jan.), 7994.
- POE, E. Magnetizm i dushebortsi. Prev. T. Shishkov. In: *Tsarigradski vestnik*, V, 1856, Iss. 275–277 (5-19 May), 7997.
- Opasnost na vaobrazhenieto. Prev. G. K. Pshilovskiy. In: *Tsarigradski vestnik*, VII, 1856, Iss. 307-308, 15 & 22 Dec.
- [DICKENS, CH.] Povest Svetloe Vaskresenie ili Velikden. Prev. R. Filippova.

In: *Balgarski knizhitsi*, II, 1859, Iss. 5: 166–173, Iss. 12: 383–386, Iss. 19: 624 – 629, Iss. 20: 658 – 663, Iss. 21, pp. 693–697; III, 1860, Iss. 1, pp. 33 – 40.

[VILLARDO, L.] Vnukat na g-na Sancha. Prev. Hr. D. Vakilidov. In: *Balgarski knizhitsi*, II, 1859, Iss. 9, 947.

Neshto za privideniyata. Ot V. A. Zhukovskago. Prev. Ivan Manafov. In: *Balgarski knizhitsi*, II, 1859, Iss. 14, 15 & 23, 5058.

Privideniya. Prev. V. D. (Drumev). In: *Balgarski knizhitsi*, III, 1860, Iss. 21.

Taynostiti na Svyashtennoto Ispitanie i na razlichni drugi tayni družhestva v Ispaniya s istoricheski zabelezhyavaniya. Spisano na frantsuzski ot M. V. Fereala. Prevod ot gratski. In: *Balgarski knizhitsi*, III, 1860, Iss. 4.

Glad na korab. Morskiy razkaz Dikensa. In: *Balgarski knizhitsi*, III, 1860, Iss. 6 & 7.

D. E. Ya. [BISEROV]. Ispanska inkvizitsiya. Auto-da-fe v Lisabon. In: *Balgarski knizhitsi*, III, 1860, Iss. 24.

Beatriche Chenchi (Italianska povest). Sochinena ot Gveratsi. Prevod ot D. Blaskov. Ruschuk, 1867.

DIKENS, CH. Nosht sreshtu Rozhdestvo. In: *Patnik*, 1870, Iss. 2, 3, 7.

Varvara Ubriht, kalugeritsa v Krakov. Istinska povest, napisana po polski ot I. K. Prevel ot rumanski P. Kisimov. Tsarigrad, 1873.

Sedyanka s edna mumiya. Prikazchitsa ot Iv. Ev. Geshova. In: *Chitalishte*, IV, 1874, № 23 (30 noemvri), s. 671–691.

DUMAS, A. Pavlina. Povest ot Al. Dyuma. (Prev. S. S. Bobchev i B. G.). In: *Chitalishte*, V, 1875, Iss. 3–12 (15 Febr. – 30 June), 501.

Taynite na Inkvizitsiyata. Ot V. D. Ferealya. Sas zabelezhki ot M. de Kuendiasa. Prevod N. Mihaylovskago. Tsarigrad. Part I: 1875, Part II: 1877, 5283.

REFERENCES

ARETOV, N. Edna mumiya komentira Balgarskoto vazrazhdane. Nepoznata adaptatsiya na Edgar Po ot 1874 g. [A Mummy Comments upon the Bulgarian Revival. An Unknown Adaptation of Edgar Poe from 1874]. In: *Literaturna misal*, 2009, Iss. 2, pp. 65–76. [Prilozhenie: Sedyanka s edna mumiya. Prikazchitsa ot Iv. E. Geshov]/ [Appendix: A Conversation with a Mummy. A Short Fairytale by Iv. E. Geshov].

ARETOV, N. Mladiyat literator S. S. Bobchev. Prozaichni opiti [The Young Man of Letters S. S. Bobchev. Essays in Prose]. In: *Dzyalo*, IX, 2021, Iss. 19: http://www.abcdar.com/magazine/XIX/Dzl_2021_br19_05_Nikolai_Aretov_S_S_Bobchev.pdf [retr. 08.08.2022].

ARETOV, N. Parvite dva balgarski prevoda na Po i tehniyat kontekst [The First Two Bulgarian Translations of Poe and Their Context]. In: *Plovdivski universitet „Paisiy Hilendarski“*. *Nauchni trudove* [Paisii Hilendarski Plovdiv University. Scientific works]. Vol. 57, book 1, Sb. B. Plovdiv, 2019, pp. 173–188.

HAMMARBERG, G. *From the Idyll to the Novel: Karamzin's Sentimentalist Prose*. Cambridge: Cambridge University Press, 1991.

KARAVELOV, L. *Sabrani sachineniya*. T. 6 [Collected Writings. Vol. 6]. Sofia: Balgarski pisatel [publ.], 1985.

KOVACHEV, O. „Nauchi me da se smeya, spasi dushata mi“: roli na goticheskiya smyah [“Teach me laughing, save my soul”: Roles of the Gothic Laughter]. In: *Literaturna misal*, XLVII, 2004, Iss. 1, pp. 77–87.

KOVACHEV, O. Goticheskiyat roman (1760–1820): Zhanr, ime, kanon [The Gothic Novel (1760–1820): Genre, Name, Canon]. In: *Literaturna misal*, XLII, 1999, Iss. 1, pp. 143–170.

KOVACHEV, O. *Goticheskiyat roman: Genealogiya, zhanr, estetika* [The Gothic Novel: Genealogy, Genre, Esthetics]. Sofia: Ednorog [publ.], 2004.

MANOLAKEV, H. *Mezhdu obraza i cheteneto. Ruskata prevodna beletristika prez Balgarskoto vazrazhdane* [Between Image and Reading: Russian Prose in Translation in the Bulgarian Revival]. Sofia: Kralitsa Mab, 1996.

MINCHEV, S. *Iz istoriyata na balgarskiya roman. Opit za literaturno-istoricheski nablyudeniya varhu razvitiето na romana prez XIX v. do Osvoboditelnata voyna – 1877 g.* [From the History of Bulgarian Novel. An Attempt of Literary-Historical Observations on the Novel of the XIXth Century]. Sofia: [s.l.], 1908.

MINCHEV, S. *Iz istoriyata na balgarskiya roman. Pobalgaryavane na chuzhdi proizvedeniya* [From the History of Bulgarian Novel. Bulgarization of Foreign Works]. In: *SbNU*, Vol. 26, 1912.

MINKOVA, L. *Tozi tolkova zhelan, tolkova opasen roman. Populyarnite romani v prevodnata literatura na Balgarskoto vazrazhdane* [This novel so desired, so dangerous. Popular Translated Novels during the Bulgarian Revival]. In: *Literaturna misal*, XXXIII, 1991, Iss. 10, pp. 60–95.

OSETROV, Y. I. *Tri zhizni Karamzina. Roman-isslidovaniye* [The Three Lives of Karamzin. A Novelistic Essay]. Moscow: Moskovskiy rabochiy [publ.], 1989.

SAPCHENKO, L. A. N. M. *Karamzin v russkom obshchestvennom i literaturnom soznanii seredine i vtoroy polovine XIX veka* [N. M. Karamzin in the Russian Social and Literary Consciousness in the Middle and the Second Half of the XIXth Century]. Ul'yanovsk: UIGPU [publ.], 2013.

SIMPSON, M. *The Russian Gothic Novel and its British Antecedents*. Columbus, Ohio: Slavica, 1986.

STARCHEVSKIY, A. V. *Nikolay Mikhaylovich Karamzin: zhizn' i deyatel'nost'* [Nikolay Mikhaylovich Karamzin: Life and Work]. Moscow: Kuchkovo Pole Svyaz' epokh [publ.], 2016 [1-st ed. SPb, 1849].

STOYANOV, M. *Balgarska vazrozhdenska knizhnina. Analitichen repertoar*. T. 1. [Bulgarian Revival Writings. Analytic Repertoire. Vol. I.]. Sofia: Cyril and Methodius National Library [publ.], 1957.

TRENDAFILOV, V. *Debyutat Dikens: nachalna retseptsiya na angliyskiya avtor i na tvorchestvoto mu v Bulgariya* [The Dickens Debut: Initial Reception of the English Author and His Works in Bulgaria]. In: *LiterNet*, Iss. 7 (80), 02.07.2006: <https://liternet.bg/publish8/vtrendafilov/debiutyt.htm> [retr. 06.08.2022].

TRENDAFILOV, V. *Upotrebite na britanskiya mentor: Retseptsiyata na Charls*

Dikens v Balgariya [The Many Uses of the British Mentor: Charles Dickens' Reception in Bulgaria]. Sofia: Colibri [publ.], 2015.

VATSURO, V. E. Literaturno-filosofskaya problematika povesti Karamzina „Ostrov Borngol'm“ [The Literary-philosophic Problems in Karazin's Story *The Island of Bornholm*]. In: *XVIII vek. Sb. 8: Derzhavin i Karamzin v literaturnom dvizhenii XVIII – nachala XIX veka*. [XVIIIth Century. Vol. 8: Derzhavin and Karamzin in the Literary Movement of the XVIIIth – Early XIXth Century]. Leningrad: Akademii nauk [publ.], 1969, pp. 8–51.

TRANSLATED “FEARFUL” FICTION FROM THE MID-19TH CENTURY

Abstract. This paper looks at a series of “fearful” translated fictional texts around the short story “The Facts in the Case of M. Valdemar” (1856) by Edgar Allan Poe that appeared in the periodicals after the end of the Crimean war (1853–1856), offered by authors such as Todor Shishkov, St. S. Bobchev, Konstantin Fotinov, Hristo Vaklidov, Nikola Mihaylovski, Dimitar Blaskov, Pandeli Kisimov, et al. These texts corresponded to the old human interest in horrors and the supernatural that gain new force in the mid-19th century in Bulgarian literature. In this context, their similarities with the Gothic novel are traced. Some transformations of the originals in the process of translation are marked, such as the shift from anti-Catholic line to anti-Greek, and also their influence on the original Bulgarian fiction from that time.

Keywords: translations, “fearful” fiction, Gothic novel, Bulgarian fiction

Nikolay Aretov, Prof. DSc.

Institute for Literature – Bulgarian Academy of Sciences,
52 Shipchencki Prohod Blvd., Block 17, Sofia 1113, Bulgaria

ORCID iD: 0000-0003-0488-5179

ResearcherID: I-2896-2016

E-mail: naretov@bas.bg